

به نام خداوند جان و خرد

۲۲۸۹۰۶۴

ترنم آسمانی

(مطالعه مردم شناختی آیین یارسان و نقش تنبور در فرهنگ آنان)

www.ketab.ir

کامران ابراهیمی

اشارات ابدان

سرشناسه: ابراهیمی، کامران، ۱۳۶۱-

عنوان و نام پدیدآور: ترنم آسمانی: (مطالعه مردم‌شناختی آیین یارسان و نقش تنبور در فرهنگ آنان)/کامران ابراهیمی.

مشخصات نشر: تهران: اروانه، ۱۴۰۱.

مشخصات ظاهری: ۲۵۲ص.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۶۸-۸۶-۴

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۴۶ - ۲۵۲.

عنوان دیگر: مطالعه مردم‌شناختی آیین یارسان و نقش تنبور در فرهنگ آنان.

موضوع: اهل حق Ahl-i Haqq -- عقاید Ahl-i Haqq -- Doctrines

اهل حق -- آداب و رسوم و زندگی اجتماعی Ahl-i Haqq -- Social life and

customs موسیقی -- جنبه‌های مذهبی Music -- Religious aspects

تنبور -- کرمانشاه (استان) (Tanbur -- Kermanshah (Province

رده بندی کنگره: ۴۸۴BP رده بندی دیویی: ۵۳۸۷/۲۹۷

شماره کتابشناسی ملی: ۸۸۰۹۲۴۷

ترنم آسمانی

مطالعه مردم‌شناختی آیین یارسان و نقش تنبور در فرهنگ آنان

کامران ابراهیمی

ناشر: اروانه

نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۱

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۶۸-۸۶-۴

تماس با انتشارات: ۵۵۴۳۰۶۲۰ - arvanepub@yahoo.com

قیمت: ۹۵۰۰۰ تومان

فهرست

پیش‌گفتار ۷

فصل اول

آیین ۱۲

تأثیر آیین و مناسک بر انسان ۱۵

ویژگی‌های مراسم آیینی ۱۷

مراسم آیینی و کارکردهای آن ۱۸

فصل دوم

آیین مهر ۲۲

تولد مهر ۲۴

کشتن گاو ۲۵

مراحل سیر و سلوک مهریان ۲۹

آیین مهر و موسیقی ۳۱

فصل سوم

موسیقی و عرفان ۴۰

فصل چهارم

تاریخ پیدایش یارسان (اهل حق) ۹۸

موسس و پیشوایان اهل حق ۱۰۳

عقاید و مبانی اعتقادی اهل حق ۱۰۸

احکام، آداب و رسوم و مقدسات اهل حق ۱۱۲

نذر و نیاز ۱۱۶

اماکن و مناطق مقدس اهل حق ۱۲۵

فصل پنجم

عرفان در اهل حق ۱۴۶

۱۴۷	شکل عرفانی موسیقی یارسان
۱۵۵	مقام موسیقی در فرهنگ یارسان
۱۵۸	ذکر یارسان

فصل ششم

۱۶۵	تاریخچه تنبور
۱۶۶	جایگاه ساز
۱۸۱	انواع تنبور
۱۸۷	شکل و تناسبات
۱۹۳	ساخت مواد
۱۹۶	کوک تنبور

فصل هفتم

۱۹۹	موارد استفاده از تنبور در آیین یارسان
۲۰۶	مقام‌های تنبور
۲۰۹	مناطق که در آن‌ها موسیقی تنبور نواخته می‌شود
۲۱۸	تجزیه و تحلیل مقامات یاری
۲۴۴	منابع و مآخذ

پیش گفتار

در طول تاریخ بشر، انسان و طبیعت با یکدیگر در هم آمیخته‌اند و بر هم تاثیر گذاشته‌اند. انسان همواره جلوه‌های شگفت‌انگیز طبیعت را ستوده و محترم شمرده و به نیروهای ماورای طبیعت باور داشته و به نیایش جنبه‌های ماورای درک و نیروهای ماورای توان بشر پرداخته است. او در طول قرن‌ها اساطیر را پدیدار ساخت که پس از پیدایش تاریخ، این محتوای اساطیری با آیین‌ها، جنبه عملی یافته و ملموس‌تر شده‌اند. با ظهور ادیان مختلف در اقصی نقاط جهان، مذاهب و مکاتب فکری، آئین‌های خود را با محتوا و روش‌های عملی ادیان، هماهنگ نموده‌اند چرا که روش‌های عملی تداوم همه مذاهب و مکاتب مستلزم حضور و انجام آیین‌ها و مناسک می باشد. از آنجا که در میان هنرها، موسیقی یکی از لطیف‌ترین و در عین حال، عزیزترین وسیله برای بیان تعادلی و احساسات درون انسان است، در عصر باستان، نه به عنوان هنری جداگانه بلکه همراه سایر رسوم اجتماعی به کار می‌رفته است که مهم‌ترین آن مراسم مذهبی بوده است. هنرها و مخصوصاً موسیقی در شکل غالب در خدمت مذاهب و مکاتب قرار گرفتند و گاه خود

بخشی از آیین شدند.

آیین ها و مناسک به صورت گروهی انجام می شدند و موسیقی، مهم ترین وسیله برای یگانگی و هماهنگی برگزارکنندگان آیین بود. نقش موسیقی در اجرای آیین های مذهبی - در میان همه ملل و به خصوص ملل آسیا - چنان با اهمیت بود که بی وجود این - موسیقی - هیچ آیینی به انجام نمی رسید. به همین دلیل است که موسیقی مذهبی و آیینی در میان همه ملت ها به ویژه فرهنگ های آسیایی، مهم ترین و وسیع ترین بخش از موسیقی هر فرهنگی است.

با توجه به نگاره ای، متعلق به ۱۵۰۰ ق.م، در شوش، تنبورزی را نشان می دهد که نقش انسان دیگری به اندازه کودکی را روی شانه راست خود دارد. بی گمان نشانه ای از یک اعتقاد، یا افسانه یا آیین ویژه است و رمزی را بازگو می کند. و گرنه، چنان نیست که هیچ تنبورزی در هنگام نوازندگی، کسی را بر دوش خویش بگذارد. همچنین طی حفریاتی در لرستان، جامی مفرغی کشف شد که تصویر مردی در حال نواختن سازی شبیه به تنبور در آن مشاهده می شود. تصویر مربوط به قرن نهم ق.م است و در کاخ هنر لیون نگهداری می شود. سازی که در تصویر مشاهده می شود، شبیه ساز محلی مراسم مذهبی اهل حق، به نام تمیره، است که در کنار کمانچه، نی، سرنا، دهل، تنبک و دوزله در لرستان رایج است. بنابر مدارک و اسناد بدست آمده استفاده از ساز تنبور به سالیان بسیار دور برمی گردد. فرض ما بر این است که تنبور سازی است آیینی و در ارتباط تنگاتنگی با آیین یارسان می باشد. چنان که همواره در مراسمات جم نشینان، بر سر مزار بزرگان آیین، در اعیاد آیینی و در مراسمات سوگواری عزیزان و رفتگان، این ساز حضور خود را اعلام می کند.

در این کتاب از روش اسنادی با اتکا به منابع کتابخانه ای، مصاحبه با اساتید صاحب نام تنبور، سازندگان تنبور، مشاهده و گفتمان های مردمی و

تحلیل مقام‌های تنبور توسط اساتید و مقام دان‌ها و موسیقی‌دان‌های برجسته تنبور و مطالعه میدانی استفاده شده است. نمونه‌های مورد بررسی این کتاب شامل تنبورنوازان و به خصوص نوازندگان آیین یارسان می باشد. در این کتاب سعی شده است تا نمونه‌های انسانی بر اساس میزان اطلاعات و آگاهی آنان در خصوص ساز تنبور و آیین یارسان و خصوصاً این موضوع که چرا ساز تنبور در آیین یارسان مقدس است، انتخاب شوند. جامعه هدف در این کتاب، مردم پیرو آیین یارسان در مناطق مختلف کرمانشاه بوده اند. در این نوشتار سعی شده است تا اطلاعات به دست آمده بر اساس مستندات و فرهنگ موسیقی تنبور در آیین یارسان تجزیه و تحلیل شود. این مراحل به گونه ای کاملاً بی طرفانه نسبت به ایدئولوژی آیین یارسان و صرفاً در جهت کاربرد ساز تنبور در موسیقی این آیین بحث شده است. در این نوشتار ابتدا به بررسی آیین و کارکردهای آن و سپس به معرفی آیین مهر و نقش موسیقی در آیین مهر و بررسی آیین یارسان و نقش موسیقی در ادیان و مذاهب مختلف و در ادامه به مباحث موسیقی و عرفان و کارکرد موسیقی تنبور در آیین یارسان پرداخته شده است. این کتاب از این جهت دارای اهمیت است که دانش انسان شناسی را با آیین یارسان و فرهنگ یارسان همچنین کارکرد فرهنگی، اجتماعی، موسیقی تنبور آشنا می سازد. در این کتاب سعی شده است تا علاوه بر معرفی ساز تنبور و نقش موسیقایی آن در آیین یارسان به کارکردهای ویژه این شکل موسیقی در میان مردم یارسان و عجین شدن آن با تمام وجوه زندگی آنها بپردازد.

پژوهش‌های پیشین در این زمینه که توسط نویسندگان دیگر انجام شده، بیشتر در مورد ساز تنبور، تاریخچه آن و به ویژه ساختار این ساز تدوین شده بودند. اما در این نوشتار سعی شده است تا در مورد این مسئله بحث شود که چرا اساساً در آیین یارسان صرفاً از ساز تنبور استفاده می‌شود؟ بیشتر این سؤال در خور توجه است که چرا از دیگر سازهای زهی و رشته‌ای مانند تار،

دوتار، سه تار، عود (بربط)، دیوان و ... استفاده نمی شود؟ این کتاب سعی دارد تا به علل مقدس بودن ساز تنبور در آیین یارسان بپردازد و به این نتیجه برسد که چرا ساز تنبور تنها ساز آیینی یارسانیان است. خصوصاً اینکه تنبور تنها سازی است که وجه آیینی خود را کاملاً حفظ کرده و حتی با گذشت زمان توانسته است در مقابل وجه هنری و موسیقایی نیز قد علم کند و به عنوان یک مظهر عرفانی حرفی برای گفتن داشته باشد.

اما در پایان این نوشتار بر خود واجب می‌دانم از راهنمایی‌ها و رهنمودهای بزرگانی همچون استاد علی‌اکبر مرادی و استاد کیخسرو پورناظری و همچنین لطف مردم محترم یارسان در منطقه کرمانشاهان که در تهیه این کتاب بنده را یاری فرمودند صمیمانه قدردانی نمایم.

کامران ابراهیمی

کوهدشت - تابستان ۱۳۹۸

www.ketab.ir